

С. І. Липка,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЕПІДИГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НІМЕЦЬКОГО ІМЕННИКА *FLEGEL* (НА ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ МАТЕРІАЛІ)

Стаття присвячена опису епідигматичних характеристик німецького іменника *Flegel*, встановленню ієрархії значень у його семантичній структурі на основі епідигматичного аналізу етимологічних і тлумачних словників та публіцистичних текстів.

Ключові слова: епідигматика, семантична структура слова, сема, семний комплекс, семема.

Статья посвящается описанию эпидигматических характеристик немецкого существительного *Flegel*, установлению иерархии значений в его семантической структуре на основе эпидигматического анализа этимологических и толковых словарей, а также публицистических текстов.

Ключевые слова: эпидигматика, семантическая структура слова, сема, семный комплекс, семема.

The article deals with the investigation of epidigmatic characteristics of the word. Epidigmatics has been studied on the example of the German noun «*Flegel*». The hierarchy of meanings in the semantic structure of the word «*Flegel*» has been distinguished with the use of the thesauruses and the texts of German newspapers.

Key words: epidigmatics, semantic word structure, seme, seme complex, sememe.

Останнім часом у лінгвістиці простежуються суттєві зміни щодо розуміння мови як системно-структурного явища. Важливою зміною у розвитку сучасної семантичної теорії є переосмислення природи семантичної структури слова. Як відомо, значущість кожного лінгвістичного елемента визначається його *парадигматичними* і *синтагматичними зв'язками*, які формують системні відношення у мові. Разом із вивченням лінійного та парадигматично-асоціативного плану вираження значення слова сучасні дослідники приділяють велику увагу дослідженню *асоціативно-дериваційних зв'язків за формою і змістом*, які виявляються на рівні слів та окремих значень і позначаються терміном *епідигматичні відношення*. На думку Д. М. Шмельова [4, с. 50-55], який запропонував поняття трьох вимірів лексики – *парадигматику*, *синтагматику* і *епідигматику*, всі три типи зв'язків мають між собою певне співвідношення. Це підтверджується формуванням нових слів та лексичних значень. Якщо *синтагматика* і *парадигматика* відображають розміщення денотатів у просторі, то *епідигматика* – це третій просторовий вимір, який охоплює внутрішньо-структурні інтегральні відношення в семантичній системі значень полісеманта (Д. М. Шмельов, О. Д. Огуй та ін.) або відношення між дериваційно пов'язаними елементами одного значення, що відображають різні референти (предмети) чи денотати (класи предметів) дійсності [3, с. 34].

У наш час вивченню епідигматики присвячують свої праці Н. Г. Іщенко, Л. О. Кудрявцева, Е. В. Кузнєцова, Л. М. Мурзін, О. Д. Огуй та їхні учні (С. Баланюк, І. Буяр, Р. Угринюк, Ж. Черська та ін.). **Актуальність** нашого дослідження зумовлена потребою глибшого аналізу проблем лінгвопрагматики, наукова **новизна** вбачається в тому, що попри зростаючий інтерес до вивчення епідигматики, епідигматичні характеристики іменника *Flegel* досі не поставали предметом окремих досліджень.

Метою нашого дослідження є здійснення опису епідигматичних аспектів іменника *Flegel* із врахуванням його етимології та принципів визначення семем у лексикографічних джерелах, тому у процесі роботи ми послуговувалися етимологічними та тлумачними словниками німецької мови, оскільки саме у них оптимально фіксуються епідигматичні відношення, в яких перебувають внутрішні ознаки денотата [3].

З метою встановлення інформації, наскільки самостійними можуть бути в мові семантичні компоненти значення даної лексеми, вважаємо доцільним аналіз прояву цих сем і семних комплексів у текстовому оточенні. Матеріалом для розгляду реалізації епідигматичних відношень у публіцистичних текстах слугували німецькі інтернет-видання за 1995-2012 р. р. [10; 13; 15; 16].

Для аналізу епідигматичних характеристик лексеми *Flegel* із 6 тлумачних словників ми виписали *семем*, позначені арабськими цифрами, та в їх межах відповідні компонентам тлумачення *сем* й *семні комплекси*, які виокремлені семиконономом. У статті під *семою* у словнику розуміємо одиницю, яка умовно виражена одним повнозначним словом (словоформою), а *комплексом сем* – словосполучення, якщо вони компактно передають ту чи іншу змістову семантичну ознаку семем [1]. Потім ми визначили ієрархію повторюваних сем і семних комплексів та уточнили її за допомогою проаналізованих текстів, зазначаючи кількісні випадки вживання тої чи іншої семи або семного комплексу. На завершальному етапі ми узагальнили дані та проаналізували опис семантичної структури слова *Flegel* в тексті.

Отже, як показали попередньо здійснені нами за допомогою формалізованих методик інвентаризація та парадигматичний аналіз лексико-семантичної групи (ЛСГ) іменників на позначення особи, що проявляє *зухвалу, нахабну поведінку*, іменник *der Flegel* є домінантою значеної ЛСГ, оскільки найповніше репрезентує це значення. Українською мовою він перекладається як «*нахаба, хам, грубіян*» [2]. Етимологічний словник німецької мови інформує, що слово *der Flegel* (*althochdeutsch flegil*) утворилося у X ст. як похідне від латинського *flagellum* (*die Geißel*) (бати́г, ціп). У XVI ст. це поняття набуло значення лайливого слова «*Bauernflegel*». Так поміщики за аналогією з робочим інструментом називали селян, простолюдинів [8, с. 353]. Слід зазначити, що у деяких регіонах Німеччини для позначення особи, що характеризується *грубою поведінкою*, поряд з іменником *Flegel* уже протягом 200 років застосовується слово *Buttje* (також *Bottje* чи *Buttscher*) (Кіль, Бремен, Гамбург). У Мекленбурзі *Buttje* називають гамбургця з його типовою поведінкою – гультьайством і

марнотрацтвом («*Hamborger Buttjer – Geldverswutscher*»). Нині це слово більше вживається для позначення вуличних хлопців та шахраїв, проте частіше ним лагідно називають пустотливих дітей [Die Welt, 11. 06. 07].

Про сучасне розуміння лексеми **Flegel** у німецькомовному середовищі більше дізнаємося зі статті Франка Герберта «*Die Flegel kommen*» (Хами наступають) [9]. Автор публікації привертає нашу увагу до глобальної проблеми занепаду людської ввічливості, вихованості, поширення хамства, яка загрожує згуртованості, єдності сучасного суспільства. Він називає осіб, що втілюють такий тип поведінки, «*Die Gattung Flegel und Flegelähnliche*: вид хамів і хамоподібних», і поділяє їх на 3 групи. Перший тип – «*Der gemeine Rüpel*: простолюдин, хам», який вирізняється тим, що у публічних місцях, на площах, у громадському транспорті тиснеться, штовхається, «розсідається», проривається, чихає й позіхає, не прикрившись рукою, залишає за собою поганий запах тощо. Другий тип, «*Der Psycho-Flegel*: психо-нахаба», трохи «приємніший» за попередній, «гніздиться» в приміщеннях. Такі особи не вітаються з іншими, або лише ледь вітаються, в розважальних закладах так гучно розмовляють про професійні справи та інтимні стосунки, що їх має слухати півзали. На роботі *нахаба* цього типу перериває розмову з клієнтами, коли йому хтось приватно телефонує, і змушує їх довго чекати, зовсім не звертаючи на них уваги. До третього, «найбільш приємного», типу – «*Der Manieren-Muffel*: невихований, неотесаний хам» – Ф. Герберт відносить людей з недостатніми манерами, які не вміють спілкуватися, зазнаючи стресу при соціальному контакті, неправильно вітаються, невлучно й недоречно жартують, не вміють поводитися за столом, без смаку одягаються. Автор висловлює побоювання, що «людина з манерами стає вимираючим видом, а до влади прориваються грубі, невиховані, нетактовні хами», які захоплюють майже всі сфери людської діяльності (політику, науку, літературу, культуру, спорт тощо) [9].

Здійснивши лексикографічний аналіз іменника **Flegel** [5; 6; 7; 11; 12; 14], ми визначили для нього тільки один семний комплекс: «(abwertend) Ein Mann oder Junge, der sich unanständig, grob und rücksichtslos, zu salopp benimmt, der als ungeschliffen, schlecht erzogen angesehen wird; Lümmel: чоловік чи хлопець, який поводить ся непристойно, грубо, нешанобливо, занадто розв'язно, фамільярно і вважається неотесаним, погано вихованим; хам». Цей комплекс сем ми зафіксували у 139 зі 157 слововживань (СВ), виявлених у зазначених періодичних виданнях. Зауважимо, що, як з'ясувалося, аналізований іменник рідко застосовується авторами публіцистичних статей, ймовірно через його пейоративну конотацію.

Тож, як засвідчує вивчення контекстів, слово **Flegel** позначає чоловіка з грубими манерами, поведінка якого викликає неприязнь, несхвалення оточуючих. Проте ми знайшли 2 приклади, де цим словом позначають особу жіночої статі:

Bis er zurückkehrt und Sie schimpfend zur Seite schiebt, weil Sie ungehöriger Flegel (bzw. Sie unverschämtes Weib) seinen Automaten benutzen, sind Sie dran [ZEIT ONLINE, 31.03.2008].

В іншому контексті слово **Flegel** виступає засобом персоніфікації. Хамські риси характеру людини переносяться на неістоту (місто Берлін), характеризуючи моральний стан сучасного світу, вказуючи на людську бездушність та байдужість, особливо у мегаполісах:

Dem großen Flegel Berlin blieb das herzlich schnuppe. Berlin liebte nicht zurück [DIE WELT, 25.08.2003].

З наступного прикладу бачимо, що тлумачення поведінки такого типу інколи є цілком суб'єктивним, те, що для одних видається хамством, інші вважають прямолінійністю:

Für die einen ist er ein Flegel, für die anderen einer, der kein Blatt vor den Mund nimmt [WELT ONLINE, 02.10.2008].

Синтагматично досліджувана лексема часто сполучається з іменниками на позначення імен, людей за професією та родом занять, особливо проміненних осіб (*Schröder, Sarkozy, Kahn; Flegeln von der Opposition, CSU-Europaexperte, Journalist*), з дієсловами *schimpfen, pöbeln*. Атрибутивним доповненням виступають словосполучення або навіть речення на зразок: «*mit einem Mangel an Eleganz*», «*der abfällige Gesten macht*», «*der keine vorzeigbaren Tischmanieren hat*», «*bei deren Anblick die Raubtiere zahm werden und zartbesaitete Fräulein in Ohnmacht fallen*», «*der ungehemmt beleidigt*», «*die Regel der Rücksicht kräftig einbläuen*», «*chronische Fälle*», характерологічні прикметники фіксованих настанов на кшталт: *unverschämt, respektlos, ungehobelt, flachsend, wüst, arrogant, pubertierend, vorlaut*, прикметники на позначення вікових характеристик: «*präpubertär*», «*der 40-jährige*» тощо. Контекстуальними синонімами виступають здебільшого негативно конотовані (часто лайливі, розмовні) іменники на позначення особи: *Ganove, Kraftprotz, Lügner, Halloedri, Barbar, Bösewicht, Raubtier*, синонімами – *Rüpel, Lümmel*. Антонімічну парадигму складають іменники *Herr, Monsieur, Lord*. Іменник *Frechdachs* в одних контекстах виступає дуже близьким синонімом, а в інших вступає в антонімічний парадигматичний зв'язок (*oder-Beziehung*):

Frechdachs oder Flegel [DIE WELT, 07.11.2002]?

Проведене дослідження привело нас до висновку, що для перекладу на українську мову до вже наявних у словниках «*нахаба, грубиян, хам*» можна додати ще низку інших слів. Наприклад: «*пацанк*», «*хуліган*», «*хлоп*»; «*(неотесане) бидлок*»; «*негідник*», «*мерзотник*», «*покидьок*». Незважаючи на їхню лайливу конотацію, в деяких контекстах ці іменники, на нашу думку, допоможуть більш влучно експресивно передати зміст висловленого. Так, на наш погляд, у наступних прикладах при перекладі ці лексеми були б цілком доречними:

Schließlich ist er ein «Herr» (Monsieur), Sarkozy ist ein Flegel (Voyou) (бидло) [WELT am Sonntag, 09.04.2006].

Herr Wichmann, der sich auf einer Podiumsdiskussion wie ein Flegel (хлоп) benimmt, dauernd hineinredet und abfällige Gesten macht [Die Welt, 11.04.2003].

У цьому контексті для перекладу влучними видаються українські іменники «*негідник*», «*мерзотник*», «*покидьок*»:

Höfliche Zeitgenossen wiederum verwandelten sich in impulsive Flegel, die ihre Mitmenschen ungehemmt beleidigen [DER SPIEGEL, 02.02.2008].

Зазначимо, що в межах цього семного комплексу ми виявили багато іменників (14), утворених шляхом основокладання, для позначення осіб досліджуваного типу поведінки у різних сферах діяльності, які, судячи з кількості їх зустрітваності, стають окремими значеннями: *Flegel-Moderator, Prominenten-Flegel-Fraktion, Pop-Flegel, Rap-Flegel, Mittelklasseflegel, Tarnhosenflegel, Wohlstandsflegel, BMW-Flegel, Flegelgeld, Grundschul-Flegel*:

Das Lebensmotto des einstigen Fußball-Flegels (футбольний бешкетник/хуліган) *Eric Cantona* lautet: «Die Verrückten haben der Welt mehr gebracht als die Vernünftigen» [Die Welt, 11.01.12].

Серед проаналізованих текстів ми виділили низку прикладів (15 СВ), у яких досліджувана лексема сприймалася не як однозначно негативно конотована, а радше, як діалектний варіант для позначення осіб чоловічої статі, що ведуть веселий, безтурботний спосіб життя. При цьому їхня поведінка не завжди є неприємною чи образливою для оточення, а інколи, навпаки, сприймається позитивно:

In dem «Struwelpeter von heute», der 1914 von Fried Stern gezeichnet wurde, begegnet man in diesem «Bilderbuch für die Großen» einem inzwischen geläuterten Struwelpeter, einem «wackeren Flegel», der die Tiere wie die Natur liebt... [DIE WELT, 13.06.2009].

Отже, на основі текстового аналізу ми виділили семний комплекс 2: «*ein freier Mann, der frivole Lebensweise bevorzugt*: гульвіса, пройдисвіт, волоцюга; баяр, фраєр; піжон, стилияга», який проявився у 15 СВ лексеми *Flegel*:

Die Kellner verhielten sich mir gegenüber fast unverschämt, in ihrem Lokal hatte einst Pasolini gegessen, und jetzt kamen die Flegel (баяри, фраєри, пройдисвіти) *aller Provinzen daher, bloß weil sie in einem Stadtführer nachschlugen. [DIE ZEIT, 21.12.2005].*

Schicke Autos, bunte Hemden und zwei Flegel (піжони, стилияги) *in Top-Form: Roger Moore und Tony Curtis gehen Anfang der siebziger Jahre als Die Zwei in die Fernsehgeschichte ein [DIE ZEIT, 17.10.2007].*

Особливо нас зацікавила низка прикладів (6 СВ), у яких зустрічається сполучення «*Flegel der Nation*», «*Flegel der Republik*», які можна виділити як семний комплекс 3: «*Schande der Nation*» – ганьба нації:

Für sittenstrenge Fernsehredakteure, auf Seriosität bedachte Intendanten und empfindsame TV-Zuschauer war Raab der Flegel der Nation, die Inkarnation der medialen Verflachung [Frankfurter Rundschau, 01.02.2010].

Варто згадати й про те, що у 2 прикладах ми виявили застосування іменника *Flegel* для позначення тварин та у 1 – дітей, де він семантично відповідає українським доброзичливим «*шибеник*», «*пустун*». Проте цю кількість прикладів ми не вважаємо достатньою для виділення окремого семного комплексу.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що на прикладі епідигматичного аналізу іменника *Flegel* яскраво прослідковується вплив контексту на реалізацію семантики визначених на основі словників сем, який нерідко призводить до появи нових сем чи семних комплексів, не зафіксованих словниками, та до зміни порядку ієрархічної структури семантики слова. Такі зміни яскраво простежуються у публіцистиці, проте ще не відтворені у лексикографії, що свідчить про необхідність удосконалення наявних словників.

У перспективі доцільно здійснити аналіз лексеми *Flegel* з ширшим використанням матеріалу художньої літератури, що дасть змогу краще репрезентувати досліджений фрагмент у лексиконі.

Література:

1. Баланюк С. С. Прикметники зі значенням «особливий» в англійській мові: парадигматика, синтагматика, епідигматика: дис. ... канд. філол. наук: 10. 02. 04 / С. С. Баланюк. – Чернівці, 2009.
2. Великий сучасний німецько-український українсько-німецький словник / уклад. О. В. Чоботар, В. Д. Каліушенко, В. В. Оліфіренко. – Донецьк : БАО, 2009. – 944 с.
3. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії / О. Д. Огуй. – Чернівці : Золоті литаври, 1998а. – 370 с.
4. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 278 с.
5. Bünning K. D. Deutsches Wörterbuch. – Chur/Schweiz Gesamtherstellung: Isis Verlag AG, und Graphischer Großbetrieb Pöbneck, 1996. – 1504 S.
6. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 2003.
7. Duden; Bd. 10. Bedeutungswörterbuch. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich : Dudenverlag, 1985.
8. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen / erarb. unter d. Leitung von W. Pfeifer. – [7. Auflage]. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 2004. – 1666 S.
9. FOCUS Magazin, Nr. 17 (1995) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.focus.de/>.
10. Frankfurter Rundschau [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fr-online.de/>.
11. Göttert K. H. Neues deutsches Wörterbuch. – by Helmut Lingen Verlag GmbH & Co. KG 50679 Köln, 2007.
12. Langenscheidt. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / [D. Götz, G. Haensch, H. Wellmann]. – Berlin, München, Langenscheidt KG, 2008.
13. Spiegel online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spiegel.de/>.
14. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. Neu herausgeben von Dr. Renate Wahrig – Burfeind. Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, Gütersloh, München, 2001.
15. Welt online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.welt.de/>.
16. Zeit online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..